

INNEHÅLL

PROLOG 11

- Ur anteckningsboken 21 september 2000 11
- Ur anteckningsboken 5 januari 2001 13
- Några förklaringar 15

Första delen

Mina universitet 17

KAPITEL ETT 19

- Hembygden 19
- Kriget 31
- Tillbaka till skolan 44
- Tillsammans med far 47

KAPITEL TVÅ 53

- Alma mater 53
- "Agitpunkten" i Presnja 67
- I Komsomolarbetet 69
- Det första mötet 72
- Ett studentbröllop 80
- Vad hade vi framför oss? 84

KAPITEL TRE 91

- Åter till Stavropoltrakten 91
- Folk tror det inte... 98
- Kiev–Moskva 109
- Fjodor Kulakov 114
- Leonid Jefremov 118

KAPITEL FYRA 123

- Svåra, lyckliga år... 123
- Åter tillfälligheter 129

Andra delen

Vägen uppåt 139

KAPITEL FEM 141

- Min lilla perestrojka 141
- I sekretariatet 155
- Hur andra hade det 159
- Andropov, Kosygin, Kulakov 162
- En hård drabbning 169

KAPITEL SEX 173

- Hur man hade det i andra länder 173
- Farväl till Stavropoltrakten 176

KAPITEL SJU 181

- Kamp för livet 181
- Ett illavarslande telefonsamtal 187
- Det första framträdandet 191
- Jag visas upp 195

KAPITEL ÅTTA 201

- Åter i Moskva 201
- Allra högst upp: Leonid Brezjnev 207

KAPITEL NIO 215

- Invasionen i Afghanistan. Livsmedel 215
- Palatsintriger 221
- "Bröd och försvar!" 224
- Dragkampen Andropov-Tjernenko 233
- Brezjnevs död 240

KAPITEL TIO 245

- Andropovs 540 dagar som generalsekreterare 245
- "Om du hade det som jag skulle du förstå" 258
- Talet om Lenin 260
- Resan till Kanada 262
- I familjen 266
- Tjernenko: en sjuk människa i ledningen för en stormakt 274
- Tjernenkos död 290
- Så här kan det inte fortsätta – "Так дальше жить нельзя" 294

KAPITEL ELVA 305

- Raisa... 305
- Avsikten 314

Tredje delen

Hur perestrojkan gick till 321

KAPITEL TOLV 323

- Dags för förändringar 323
- Början... 328
- Återigen en tillfällighet 331
- Glasnosts prövningar 334
- Ett hugg i ryggen 341
- Alarmerande signaler 343

KAPITEL TRETTON 351

- En ny syn på världen: Mänskligheten är inte längre odödlig 351
- Hot mot Genèveandans 358
- Tillbaka till året 1986 368

KAPITEL FJORTON 371

- Skiljaktigheter i ledningen 371
- Mitt credo 378
- Sjuttioårsjubileet av oktoberrevolutionen 379
- Affären Jeltsin 385
- Radikaler och bakåtsträvare med ideologi –
"Ett perestrojkafientligt manifest" 390
- En revolution i sinnena 395
- Diskussion i hela partiet och med folket:
"Vart och med vem ska perestrojkans flygplan flyga?" 397

KAPITEL FEMTON 403

- Det nya tänkandet presenterat inför FN 403
- Historikern och sociologen Aleksej Levinson har ordet:
"Gorbatjov och tredje världskriget" 410
- Reformen av det politiska systemet 411
- Ett pärlband av självständighetsförklaringar och lag använd mot lag 417
- Kuppförsöket i augusti 430
- Sista försöket att rädda Sovjetunionen 434
- Den hemliga operationen för att bryta upp unionen 440
- Varför de hade så bråttom 443
- Än en gång om kampen om perestrojkan i samtiden 453
- Ett försök till sammanfattning 456

EPILOG 461

EFTERORD 463

Dmitrij Furman: Han förändrade i perestrojkan sig själv och världen 463

BILAGA ETT 469

Utrikespolitiskt uttalande gjort av Michail Gorbatjov den 15 januari 1986 vid tjugosjunde partikongressen 469

BILAGA TVÅ 477

Michail Gorbatjovs tal i Förenta nationerna den 7 december 1988 477

BILAGA TRE 489

Ur Nobelföreläsningen 489

APPENDIX 501

Parti och administration i Sovjetunionen 501

Administrativ indelning 502

PERSONFÖRTECKNING 503

OHYGGLIGA FAKTA BAKOM KORTA AVSNITT 531

KRONOLOGI 534

REGISTER 537

Ur anteckningsboken 21 september 2000

”Det har gått ett år utan Raisa. Vi samlades i dag, familjen och nära vänner, för att inviga hennes gravvård. Den är ett verk av skulptören Friedrich Sogojan. En marmorhäll, blommor runtomkring så att det ser ut som en äng. Några stenblock. Inskriften: ’Raisa Maksimovna Gorbatjova. 5 januari 1932–20 september 1999.’ En ung kvinnogestalt som är mycket lik Raisa. Hon är lätt framåtlutad, för att lägga ängsblommor på gravhällen.

Det har gått ett år, kanske det svåraste jag upplevt. Mitt liv har förlorat sitt viktigaste innehåll. I flera månader kunde jag inte komma tillbaks till min vanliga tillvaro. Räddningen var min dotter Irina vid min sida, barnbarnen Ksenija och Anastasija, och vänner.

Raisa och jag var tillsammans i nästan femtio år, vid varandras sida, och upplevde det aldrig som en börda, tvärtom hade vi det alltid bra på tu man hand. Vi älskade varandra men inte ens i enrum talade vi nämnvärt om det. För oss var det viktigaste att vårda allt det som tillkom i ungdomen. Vi förstod varandra och tog vara på vårt förhållande.

Det är en känsla av skuld till Raisas död som inte vill lämna mig. Jag försöker minnas allt: hur kunde det gå så att jag inte förmådde rädda henne.

Under den sista tiden såg jag hur plågsamt Raisa upplevde det som skedde med oss: hur gick det till att ohederliga och samvetslösa människor tog ledningen i landet? Hon tog ofta upp det i samtal och när jag förebrådde henne och sa att man inte hela tiden bara kan tänka på samma sak slöt hon sig inom sig och var tyst. Det var synd om henne. Jag plågades av hennes lidanden.

... Gång på gång tänker jag tillbaka på den sista natt som jag var tillsammans med Raisa i livet, mellan den 19 och 20 september Hon dog tre minuter i tre den 20 september 1999. Hon plågades inte utan låg i coma. Vi kunde inte säga varandra några sista ord till avsked. Hon avled två dagar före en planerad transplantation av stamceller från hennes syster Ljudmilas benmärg. Raisa dog fem dagar innan vi skulle ha firat fyrtiosexårsdagen av vårt bröllop på stadsdelen Sokolnikis folkbokföringskontor i Moskva.

In i det sista trodde jag att hon skulle bli frisk och kunde inte acceptera det som skedde. Irina och jag stod hjälplösa och vilsna vid hennes säng: 'Gå inte ifrån oss Zacharka. Hör du mig?' Jag tog hennes händer och hoppades att hon skulle reagera på mina böner. Raisa sa ingenting: hon var död.

(Inom familjen kallade jag Raisa för Zacharka.)

Det hände redan innan hon blev sjuk att vi talade om vår framtid. En gång sa hon till mig: 'Jag vill inte bli ensam och utan dig. Då kan jag inte leva. Men du då? Du gifter om dig och fortsätter livet.' Jag hade svårt att acceptera hennes ord.

'Vad är det du säger?! Vad har du fått i huvudet? Vad då för död? Du är ung. Se på dig själv i spegeln. Du är ung. Hör på vad folk säger ... Du är bara trött.'

Hon sa ofta: 'Jag vill inte bli en gumma. När våra barnbarn kom till världen uppstod frågan vad de skulle kalla henne och mig för. Då bestämde hon: *babulja*. Hon förklarade: '*babusjka*, det är något skröpligt över det, men babulja har fortfarande energi i kroppen!' Sådan var Raisa.

Hon var förtjust i talesättet om kvinnans åldrar: 'Tös, flicka, ung kvinna, ung kvinna, ung kvinna, ung kvinna – nu är gumman död.'

Under de sista åren av vårt liv drömde hon ofta att vi förlorade varandra. Allt oftare såg jag hur Raisa var i stress. Ibland sa hon till mig: 'Låt oss dra ner på resandet.' Vid det laget hade hon problem med långväga resor i mitt sällskap. Men ännu större problem, det märkte jag på hennes sorgsna ögon, var det att stanna ensam hemma.

... Den natten stod Irina och jag vid hennes säng och grät och det fanns inte längre något vi kunde göra."

Ur anteckningsboken 5 januari 2001

”Raisas födelsedag. Hon skulle ha fyllt sextionio år. I våra samtal om framtiden sa hon ofta: det skulle räcka med att få uppleva det nya århundradet och det nya årtusendet. Men det kom att fattas tre månader för henne. Vi hade planerat att möta det nya året 2000 på ett sätt som skulle stanna i minnet. Det hade visat sig att Irina och barnbarnen ännu inte varit i Paris. Vi kom på idén att möta nyåret 2000 i den underbara fantastiska världsstaden, på Champs Elysées.

Vi levde på det hoppet tills den hemska bedrävelsen drabbade oss. Men flickorna och jag reste i alla fall senare till Paris: det var en present till dem från Raisa.

I dag var vi på Nya Jungfruklostrets kyrkogård. Hade mycket blommor med oss. Julen är nära. Det hade snöat på natten. Jag hade med mig Raisas älsklingsblommor, röda rosor. En oförglömlig bild – röda rosor på alldeles vit snö. På gravhällen.

När vi kom hem satte vi oss till bords. På väggen hängde ett stort porträtt av henne, det var blommor i rummet och det brann ljus och i rummet stod en pyntad gran och det doftade av barr. På bordet fanns allt det som hon älskade att bjuda på. Kort sagt, rysk undfägnad med sibiriska kompletteringar i form av *pelmeni*. Och tårtan Avantgarde. Den som görs på konditoriet i Kreml och som Raisa gav det namnet. Vi lyfte våra glas och stod under tystnad.

Efter kvällsmaten gick jag till mitt arbetsrum. Tände inte ljuset utan bara stod vid fönstret. Sommarstugeområdets nattlampor lys-te, där stod en tät rysk skog och snön föll oupphörligt, som om det var en föreställning av Nötknäpparen på Bolsjoj. Vi hade den traditionen i familjen att till varje nyår gå på Bolsjoj. Vi såg baletten Nötknäpparen och for sedan hem. Därpå följde avskedet till året som gått och nyårsklapputdelning, som jultomten trots den ’förstärkta bevakningen’ vid presidentens hus på något vis ’lyckats’ ta in till vår gran. Det var musik och festivitas.

Allt detta är minnen från det förflutna, när vi alla var tillsammans.”

Raisa älskade den ryska vintern och i synnerhet promenader i yrsnö. Så var det när vi bodde i Stavropolbygden: en gång gick vi vilse i en snöstorm. Hon var född i Altaj i Västsibirien och sina barn- och ungdomsår hade hon tillbringat i Sibirien. I några år bodde deras familj i tajgan i norra Ural, föräldrarna var järnvägsbyggare.

Hon drog sig ofta till minnes hur de när de var små, Raisa, Zjenja och Ljuda, virades in i pälsar och fick åka släde till en ny boplatz. Om kvällen formade man i Sibirien traditionsenligt pelmeni, sedan frystes de ner ute i kölden i en påse. Pelmeni var Raisas älskingsrätt.

Jag går nu på nytt tillbaka till hennes sista dagar. Hon kämpade tappert för sitt liv, uthärdade tålmodigt allt som läkarna gjorde. Det var outhärdligt svårt att bevittna. Under svåra, förtvivalade minuter sökte hon i mina och i vår dotters ögon ett svar på vad som skulle ske med henne.

När läkarna den nittonde juli ställt sin diagnos och Raisa lagts in på sjukhus gick jag in till henne i rummet. Hon såg mig i ögonen och frågade:

– Vad sa läkarna?

Jag hade klart för mig hur det var med henne och sa:

– De talar om en akut blodsjukdom.

– Är det slutet? frågade hon.

– Nej. Vi har beslutat att flyga till Tyskland i morgon, där gör man kompletterande undersökningar, för att få en fullständig bild av sjukdomen. Där bestämmer man vad det blir för behandling.

Vi flög till Münster i hopp att Raisa skulle bli frisk. Men den 21 september flög vi hem med henne, död. Så slutade jordelivet för Raisa.

Jag beslöt att skriva en bok om vårt liv. Jag hade hela tiden tänkt på det, men inte kunnat börja på den. Det har varit svårt att skriva denna bok. Ständigt var jag under intryck av den titel, skriven med rött bläck, som Raisa hade planerat att ge sin bok: "Vad mitt hjärta värker för."

Jag har kallat min bok med minnen och reflexioner för "Ensam med mig själv" (Det ryska originalets titel Red. anm.). Härmed överlämnar jag den till läsarna. Jag tillägnar den minnet av Raisa.

Några förklaringar

Jag måste i alla fall lämna några förklaringar om vad det är för slags bok. Den skiljer sig från alla mina tidigare böcker. Det är inte memoarer. Sådana skrev jag för många år sedan. Fast det finns memoarinslag i den. Här råder ingen sträng struktur. Det är inte någon roman, och inte ens någon historisk redogörelse. Det är min berättelse om vårt liv.

De som jag har bett läsa boken och komma med omdömen har sagt att de tycker om den. Om det inte hade varit några som helst anmärkningar från deras sida, hade jag uppfattat detta som en önskan att vara vänlig, att stödja mig. Men jodå, jämsides med en positiv bedömning av boken fick jag också mycket nyttiga synpunkter, som jag tagit hänsyn till i den slutliga genomgången av boken, i den utsträckning de var tillämpliga.

Det känns som jag denna gång lyckats ge en fyllig bild av mitt livs historia. Det är mitt svar på frågan: hur utformades de omständigheter som fick ett avgörande inflytande på mitt politiska öde.

Första delen

Mina universitet

Hembygden

Av mina nära åttio år har jag tillbragt fyrtyotvå i Stavropolbygden, resten i Moskva. Trakten norr om Kaukasus är en korsväg för skilda civilisationer, kulturer och religioner. Dess mångfacetterade historia har alltid fascinerat mig.

Allt efter som det ryska riket formades sökte Kaukasiens folk kontakter med det, till skydd mot många olika erövrare. Andrej Sjtjepetov som sänts till norra Kaukasus av Ivan den förskräcklige återvände i augusti 1555 med bud från adygeiska furstar. Tsaren förklarade att Pjatigorsks kungadöme övergått för evigt i det ryska riket. Under Katarina den stora började man bygga en befäst gränslinje från Azov till Mozdok, med sju fästningar. Till dessa hörde också fästningen i Stavropol. De första besättningarna på den var chopjor-kosacker som stammade från Voronezjguvernementet och grenadjärer från Vladimirregementet, vilka stammade från Vladimircguvernementet.

Därefter grundades den ena kosackbyn efter den andra. Bönder kom till Södern på flykt undan livegenskapen. Senare sändes de tvångsvis hit till kolonisering.

Stavropolguvernementet, som föregick det sovjetiska Stravopol-skij kraj, vilken jag fick leda, var en förhållandevis ung administrativ enhet i det ryska imperiet. Status som guvernement fick det först 1848 med Stavropol som residensstad där det ligger på den högsta platsen i detta huvudsakligen slättland med stäpp, vid pass 450 kilometer långt och 200 kilometer brett. Mellan guvernementet och egentliga Kaukasus låg Terekkosackernas område och i sydväst det område som tillhörde Kubankosackerna, vilka på Katarina den storas tid förflyttats hit från norra Kaukasus. Nordväst om guverne-

mentet låg Donkosackernas distrikt, vid floden Don, och i nordöst Astrachanguvernementet.

Stavropolbygden är en yttre del av Kaukasus, på gränsen mellan Europa och Asien. I öster vid gränsen till Tjetjenien är fjorton procent sandiga jordar, sedan trettioen procent torr stäpp och slutligen resten bördig brun- och svartjord.

Det är hårda vintrar. Inte sällan går temperaturen ner till tjugo, trettio minusgrader. Men det värsta är de heta, hårda och dammiga vindarna under år med torka. Det finns statistik på att dessa, under de senaste hundra åren, inträffat mycket ofta. Till historien gick aprilstormen 1898, som dödade mer än tvåhundra tusen nötkreatur. Dammstormar våren 1948 förde bort det översta jordskiktet och under 1975–76, då jag var förstesekreterare i Stavropoldistriktets partikommitté, drabbades det av en fruktansvärd torka.

I början av nittonhundratalet, före revolutionen, fanns det omkring en miljon invånare i guvernementet. Det var framför allt rysar, ”storryssar”, det var den officiella benämningen, en tredjedel av befolkningen var ukrainare, eller ”lillryssar”, som den officiella benämningen var, vidare nogajer, turkmener, kalmucker, armenier, georgier, greker, ester, judar och polacker. Tyskarna levde för sig på sina vidsträckte rika lantgårdar. Det fanns också ryska välbärgade gårdar, och en av dem som var välkänd i Stavropolbygden tillhörde den familj som författaren Aleksandr Solzjenitsyn kom ifrån. Omkring fyrtio procent av guvernementets territorium var avdelat för nomader, det var huvudsakligen nogajer, turkmener och kalmucker. Bergsfolken i norra Kaukasus (karatjajer, tjerkeser och abaziner) fördes in under Stavropoldistriktets administration först under sovjetisk tid.

Det fanns två städer, i själva Stavropol bodde det före revolutionen lite drygt fyrtiotusen människor. I guvernementet fanns det trettio samhällen, av vilka tio var tätorter, ingen med mer än femtontusen invånare, vidare elva järnvägsstationer, nio kontor för post och telegraf och tjugoen postkontor. Läkare i statlig tjänst i städerna var tjugotvå till antalet och det fanns lika många privatpraktiserande och några sjukstugor ute på landet med fem bäddar var. Fem folkskolor, trehundra trettion skolor med alla barn i en klass och tre bokhandlar i staden Stavropol.